

1

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ЛАТКОВСЬКА ТАМАРА АНАТОЛІЇВНА

УДК 347.734(477+4).001.36

**ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України
ВОРОНОВА Лідія Костянтинівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України
КУЧЕРЯВЕНКО Микола Петрович,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри фінансового права;

доктор юридичних наук, професор
ГРАЧОВА Олена Юрївна,
Московська юридична академія,
завідувач кафедри фінансового права
та бухгалтерського обліку;

доктор юридичних наук, доцент
ЗАВЕРУХА Ірина Богданівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри
конституційного, адміністративного
та фінансового права.

Захист відбудеться 16 травня 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради
Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м.
Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 14 квітня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Банківська система займає в кожній державі особливе місце, і зайняла в Україні після переходу самостійної держави до ринкової економіки. Україні, як і всім постсоціалістичним державам, важко переходити до докорінної зміни економічного укладу, які зробили державну політику в цій сфері активною, що викликала необхідність зміни системи органів, які почали бути об'єктивно необхідними для нової держави. У цих умовах розвитку економіки і соціальної сфери України зросла роль фінансового і банківського законодавства, покликаного забезпечувати адекватне сучасним умовам правове регулювання фінансових і його виду банківських відносин в інтересах нової, народної держави.

Фінансове законодавство об'єднує різні за своєю правовою природою підгалузі та інститути законодавства. Критерієм віднесення цих різних підгалузей та інститутів до фінансового законодавства є те, що всі вони регулюють відносини, які мають грошовий характер, а суб'єкт, який наділяється владними повноваженнями, є, як правило, органом держави. При переході до ринку все більшого значення набувають методи економічного управління, і особливу роль при цьому відіграють організації банківської системи. Роки, які пройшли з моменту появи нової держави Україна, яка заклала фундамент чинної банківської системи, характеризувалися постійним оновленням нормативно-правової бази їх діяльності. Набута за ці роки законодавча та нормативно-правова база страждає наявністю серйозних протиріч. Подальший розвиток банківського законодавства вимагає внесення змін і доповнень, розробки і прийняття нових законодавчих і нормативно-правових актів.

Удосконалення банківського законодавства є найважливішою складовою частиною будь-якої перебудови в державі, оскільки політико-економічні рішення, які приймає держава в галузі економіки, повинні бути належним чином законодавчо оформлені. Концептуально спрямування розвитку банківської системи повинно належати юридичній науці, яка зможе вирішити завдання, що на неї покладає держава, тільки за умов розробки власних категорій та принципів. Фінансово-правова наука та її складова – наука банківського права повинна виявляти сферу його предметного впливу, методи регулювання таких важливих для держави відносин, які виникають із діяльності організацій банківської системи.

Все це і визначає актуальність дослідження проблеми формування і функціонування банківської системи. Безумовно, це дисертаційне дослідження не претендує на повне вирішення фундаментальних проблем. Його завданням є запропонувати на основі досягнень вітчизняної та зарубіжної юридичної науки цілісну концепцію банківського права України, визначивши його предмет, метод правового регулювання, систему і структуру цього правового утворення.

З метою порівняльного аналізу фінансово-правового регулювання, формування державного управління банківською діяльністю обрані держави англосаксонської та континентальної, або як їх тепер називають, центральноєвропейської систем права. Серед країн англосаксонської системи права обрані США, Велика Британія, Канада для того, щоб ствердити вибір побудови банківської системи українською державою, оскільки вона обрала континентальну систему права, хоча

законодавство України будується по-своєму, але найближчими до неї є законодавства Німеччини, Франції, Австрії. Тому в дослідженні значне місце посідає аналіз банківського законодавства цих країн.

Теоретичну основу наукового дослідження становлять праці вчених-юристів у галузі теорії держави і права, фінансового, цивільного, адміністративного права та інших галузевих наук. Структуру і скерування дисертаційного дослідження склали труди вчених теоретиків та філософів права – С.С. Алексєєва, О.М. Васильєва, Д.А. Керімова, А.А. Козловського, О.Л. Копиленка, М.М. Марченка, М.І. Матузова, А.В. Малька, П.О. Недбайла, В.С. Нерсисянца, Ю.М. Оборотова, А.С. Піголкіна, П.М. Рабиновича, О.Ф. Скакун, Ю.Г. Ткаченко, Р.Й. Халфіної, А.Ф. Шебанова, Л.С. Явича та ін.

Джерельною базою дослідження стали праці відомих класиків української та світової фінансової, фінансово-правової науки XIX–XX ст.ст.: С. Іловайського, В. Лебедєва, М. Орлова, М. Тургенєва, М. Сперанського, І. Озерова, І. Янжула.

Інтенсивний розвиток фінансових відносин на межі XX–XXI ст.ст. привів до ґрунтовних фінансово-правових досліджень, що визначили джерельну базу наукового дослідження фінансово-правового регулювання формування та функціонування банківської системи. Це, зокрема, праці Ю.А. Ровинського „Основные вопросы теории советского финансового права” (1960), Л.К. Воронової „Правовое регулирование кредитно-расчетных отношений в народном хозяйстве” (1988), М.А. Гурвіча „Основные вопросы советского финансового права” (1940).

При дослідженні окремих теоретичних проблем банківського права використовувалися концепції та висновки відомих фахівців у галузі конституційного права: М.В. Вітрука, Г.А. Гаджієва, М.І. Козюбри, М.П. Орзіха, Б.М. Топорніна, О.О. Кутафіна, О.Ф. Фрицького; адміністративного права – В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, І.Л. Бачило, Л.Р. Білої, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, Є.Б. Кубка, В.М. Селіванова, Ю.М. Старілова, Ю.О. Тихомирова, В.В. Цветкова, Ц.А. Ямпольської та ін.; цивільного права – М.М. Агаркова, С.М. Братуся, А.В. Венедиктова, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнецової, Б.Б. Черепакіна, Я.М. Шевченко та ін.

При здійсненні наукового дослідження використовувалися теоретичні висновки українських та російських науковців юристів-фінансистів: К.С. Бельського, В.В. Бесчеревних, Л.К. Воронової, О.М. Горбунової, О.Ю. Грачової, С.В. Запольського, М.В. Карасьової, Ю.О. Крохіної, М.П. Кучерявенка, А.А. Нечай, П.С. Пацурківського, Н.Ю. Пришви, І.В. Рукавішнікової, Л.А. Савченко, Н.І. Хімічевої, В.Д. Чернадчука, В.Ю. Шемшученка та ін.

Фундаментальному дослідженню фінансово-правового регулювання формування та функціонування банківської системи сприяв теоретичний матеріал вчених, які внесли суттєвий вклад у розробку проблем фінансового права, у тому числі, що стосується банківської сфери: Є.О. Алісова, О.Ю. Вікуліна, Я.А. Гейвандова, С.О. Голубєва, І.С. Гуревича, Л.Г. Єфімової, Н.Ю. Єрпильової, І.Б. Заверухи, О.М. Олейник, О.П. Орлюк, О.М. Пастушенко, А.О. Селіванова, В.М. Столяренка, Г.А. Тосуняна, Я.О. Берназюка, Є.В. Карманова, В.Л. Кротюка, О.А. Лукашева, А.Т. Ковальчука та ін.

Зважаючи на те, що предметом дослідження є також банківські системи країн англосаксонської та центральноєвропейської правових систем, автором

опрацьовано ряд монографічних досліджень іноземних авторів, таких як: К.Дж. Барітон, Х.П. Бер, Е. Гілл, Ж.П. Дейлі, К.Т. Дітц, Е.Дж. Долан, К.Х. Елліс, Д.Дж. Карлсон, К.Д. Кемпбелл, Р.Дж. Кемпбелл, Р. Коттер, Ж. Матук, Д. Мод, Ф. Моліно, П. Нобель, Д.М. Нотон, Ж.Г. Пассейк, А.М. Поллард, Е. Рід, М. Ротбард, Дж. Сінкі, Р. Сміт та ін.

У процесі дослідження опрацьовані роботи вчених-економістів, які досліджували проблеми банківської системи: М.Д. Алексеєнка, О.В. Васюренка, О.В. Дзюблюка, Є.Ф. Жукова, Г.Г. Коробової, О.І. Лаврушина, А.М. Мороза, Г.Б. Поляка, М.І. Савлука, Т.С. Смовженко, О.А. Сугоняка, В.С. Сухарського та ін.

Праці вітчизняних та зарубіжних вчених мають велике теоретичне та практичне значення. Однак доводиться констатувати, що незважаючи на постійно зростаючий інтерес до проблем правового статусу Національного банку України, питання його повноважень у сфері банківського регулювання залишаються недослідженими. У вітчизняній та світовій міжнародно-правовій доктрині зберігається дефініційна невизначеність низки принципів правових понять банківського права; відсутні дослідження правового статусу та функціонування державного банку; дослідження актуальних проблем не торкнулися багатьох важливих аспектів призначення центрального банку – розвитку та функціонування банківської системи України та зміцнення її правових основ. Зазначені положення становлять суть проблеми дисертаційного дослідження і формують його наукові завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Спрямованість дисертаційного дослідження відповідає програмі наукових досліджень Одеської національної юридичної академії. Тема є складовою частиною загальної наукової теми „Правові проблеми становлення і розвитку сучасної української держави” (державний реєстраційний номер 0101 U001195) і відповідає проблематиці наукових досліджень кафедри адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб ґрунтуючись на наукових напрацюваннях та аналізуючи законодавство України та законодавство зарубіжних країн, повно і комплексно, з позицій системного підходу дослідити і охарактеризувати порядок формування та діяльність органів банківської системи України, урегульованих в основному фінансово-правовими нормами; визначити у порівняльному плані принципи формування і функціонування центральних, державних і комерційних банків країн із різними системами права; правову природу відносин, які виникають при цьому. Пріоритетність фінансово-правових норм у банківському законодавстві не може не враховувати норм цивільного й адміністративного права. Виходячи з неоднорідності внутрішньої структури банківського законодавства, яка охоплює різні сторони й елементи відносин у галузі банківської діяльності, воно, як правило, вміщує норми різних галузей права. У дисертації досліджуються особливості банківських відносин і підтримується точка зору про неідентичність понять галузі права і галузі законодавства. У роботі переслідується мета – сформулювати науково обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

Досягнення зазначеної мети здійснювалося через постановку та вирішення таких основних завдань:

визначити поняття, предмет і методи правового регулювання відносин, що виникають у галузі формування та функціонування органів банківської системи України та держав з розвиненою ринковою економікою та усталеними банківськими системами;

довести, що банківська система в кожній державі є важливою ланкою фінансової системи і показати її роль у виконанні функцій фінансової системи;

дослідити структуру елементів банківської системи та їх взаємозв'язок;

з'ясувати виникнення та розвиток інституту центрального емісійного банку, правовий режим та основні функції таких банків;

виявити місце центральних банків у системі органів державної влади;

розкрити правовий статус Національного банку України як центрального органу державного управління з особливими повноваженнями;

визначити правовий режим державних банків України;

дослідити виникнення та історію ощадних установ Західної і Східної України та ощадних установ радянського періоду;

розкрити фінансово-правові засади діяльності установ банківської системи при кредитуванні і розрахунках та проведенні касових операцій;

вивчити вплив методу фінансово-правового регулювання як превалюючого методу в галузі відносин, які виникають із діяльності органів держави при управлінні організаціями банківської системи та при регулюванні Національним банком України відносин комерційних банків із своїми клієнтами;

визначити вплив методу фінансово-правового регулювання на реалізацію владних повноважень Національного банку України;

виявити особливості використання диспозитивного методу регулювання відносин комерційних банків із своїми клієнтами, що викликається недостатньою розробленістю в науці фінансового та цивільного права фундаментальної проблеми співвідношення сутності, змісту і форми відносин, які виникають при формуванні та функціонуванні органів банківської системи, та завданнями підвищення теоретичного рівня викладання правового матеріалу, пов'язаного з регулюванням відносин, що виникають з діяльності банківської системи;

проаналізувати особливості подвійного правового статусу Національного банку України і порівняти зі статусом Центральних банків держав англосаксонської та центральноєвропейської систем права. Україна шукає шляхи для встановлення та зміцнення економічних та політичних зв'язків з Європейським Союзом. Однією з головних умов зближення України з Європейським Союзом може бути адаптація національного законодавства (в першу чергу фінансового і банківського) до європейського через гармонізацію законодавства України з європейським. Для цього необхідно досліджувати банківське законодавство країн ЄС і удосконалювати національне. Із цією метою в дисертації вміщені пропозиції щодо покращання банківського законодавства України, наближення його норм до міжнародних стандартів.

Завданням також є виявлення загального й особливого в розвитку сучасних банківських систем економічно розвинутих країн і країн, що розвиваються, специфіки сучасних інтеграційних процесів у банківській діяльності і на цій основі

здійснення розробки пропозицій щодо вдосконалення банківської системи України.

Необхідно довести, що в сучасних умовах на фоні процесів глобалізації банківської справи, інтеграційних процесів банківські системи провідних країн з розвиненою економікою й України також продовжують розвиватися, зберігаючи свої національні особливості; інтеграційні процеси розглядаються в контексті проблематики регулювання банківської діяльності і банківського нагляду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері банківської діяльності, організації та функціонування банківської системи України та країн центральноєвропейської та англосаксонської правових систем, а також державного управління центральними банками, банківського регулювання при проведенні їх операцій з клієнтами та регулюються Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, правовими актами Національного банку України та міжнародними правовими актами у сфері фінансової та банківської діяльності.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні проблеми фінансово-правового регулювання організації та функціонування центрального банку, державних та комерційних банків в аспекті порівняльно-правового аналізу законодавства України та зарубіжних країн.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети та завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічне підґрунтя дисертації складає комплекс загальнонаукових та спеціальних методологічних принципів пізнання соціально-правових явищ. Ґрунтуючись на ґносеологічному підході, досліджувався український і зарубіжний теоретичний і практичний досвід правової та економічної наук, який знайшов своє закріплення в науково-практичній літературі. Методологічною основою здійснення дисертаційного дослідження є діалектичний метод, який обґрунтовує взаємозв'язок та взаємозумовленість усіх соціальних процесів та суспільних явищ, їх постійний розвиток, зокрема тих, що виникають з приводу правового регулювання організації та функціонування банківської системи.

Методологічними засадами дисертаційного дослідження стали також такі наукові методи як: спеціально-юридичний (формально-догматичний), логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, метод системно-структурного і структурно-функціонального аналізу.

За допомогою спеціально-юридичного методу досліджувалися зміст та сутність суспільних відносин у галузі банківської діяльності, здійснювалася зовнішня наукова обробка правового матеріалу банківського законодавства держав різних правових систем. Цей метод можна вважати принциповим при здійсненні аналізу окремих законодавчих положень і норм, що закріплюють завдання та функції центральних банків різних країн, а також державних та комерційних банків, які входять до складу банківської системи.

Логічний метод зумовив послідовність висловлених суджень, понять і висновків. Застосування логічного методу дослідження дало змогу сформулювати поняття банківської системи, визначити її структурність, динамічність та саморегульованість, сформулювати такі базові поняття як „банк” та „банківська

діяльність”. Поєднання логічного та історико-правового методів сприяло простеженню історичних закономірностей виникнення та розвитку центрального емісійного банку та ощадного банку в Україні та зарубіжних країнах.

Порівняльно-правовий метод допоміг зрозуміти формування національної банківської системи і необхідність зближення з наднаціональним (ЄС) правовим регулюванням відносин у банківській системі України, необхідність збереження банківських традицій країн, які входять до англосаксонської та центральноєвропейської правових систем. Порівняльно-правовий метод вплинув на розробку подальшого вдосконалення механізму зближення банківського законодавства України з законодавством європейських країн, міжнародних норм і стандартів у сфері банківської діяльності при їх порівнянні з принципами і стандартами, які закріплені в українському законодавстві і вживаються у банківській практиці.

Системно-структурний метод допоміг проаналізувати структуру банківської системи з урахуванням факторів, що впливають на функціонування її складових елементів. За допомогою аналізу структурних елементів банківської системи були виявлені особливості формування та функціонування центральних банків, державних та комерційних банків. Структурно-функціональний метод допоміг виявити основні властивості і призначення гармонізації банківського законодавства України із законодавством Європейського Союзу, що регулює аналогічні відносини.

Теоретичні висновки дисертації ґрунтуються на наукових напрацюваннях теорії та історії держави і права, фінансового, конституційного, адміністративного, цивільного права.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є однією з перших робіт в Україні, в якій комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки досліджено проблеми організації та функціонування банківської системи України та головних країн з розвинутою ринковою економікою, які належать до різних правових систем – англосаксонської та центральноєвропейської, сформульоване авторське бачення шляхів вирішення деяких проблем банківської системи України, виходячи зі світової практики. У результаті здійсненого дослідження отримано низку наукових положень та висновків, що мають наукову новизну та виносяться на захист:

уперше:

здійснено систематизацію банківського законодавства як частини фінансового законодавства. Банківське законодавство включає в себе нормативно-правові акти різної юридичної сили, що додає труднощів при використанні їх у правозастосовній практиці. Обґрунтовано необхідність їх систематизації і навіть кодифікації. Оскільки фінансові відносини є багатограними, Фінансовий кодекс скласти поки що неможливо, а Банківський кодекс, як і Податковий, скласти необхідно. І прикладом для цього є Білорусія;

сформульовано загальнотеоретичні правові визначення державного управління банківською системою та визначення регулювання банківською системою з боку Національного банку України;

доведено, що комерційні банки, контролюючи готівковий обіг, установлюючи для своїх клієнтів ліміт залишку готівки коштів у касах, здійснюють владні

повноваження від імені держави, беручи участь в управлінні фінансами, оскільки ця діяльність має загальнообов'язковий характер;

сформульоване авторське бачення банківських операцій як сукупності взаємопов'язаних, юридично обумовлених, систематичних дій спеціальних суб'єктів (банків), наділених особливою правоздатністю, відповідно до установчих документів і наданої Національним банком ліцензії з дотриманням установлених правил, стандартів та нормативів, об'єктом яких можуть виступати кошти, цінні папери, дорогоцінні метали та каміння тощо, та які здійснюються на підставі укладеного договору та у відповідності до чинного законодавства та нормативних актів Національного банку України;

аргументовано доцільність внесення суттєвого доповнення до Закону України „Про Національний банк” про те, що єдину державну грошову політику Національний банк розробляє і проводить у взаємодії з Кабінетом Міністрів України, адже це не грошова чи грошово-кредитна політика Національного банку, а державна. Необхідно внести ясність у те, який саме орган Національного банку (Рада чи Правління) розробляє і подає документ, який необхідно затвердити, на думку автора, Верховною Радою у формі закону;

внесено пропозицію про перегляд статей банківського законодавства про дворівневу банківську систему України. Законодавство визначає існування в Україні дворівневої банківської системи. Як у всіх державах на першому рівні їх емісійні, Центральні (в Україні Національний) банки, а на другому – комерційні банки різних форм власності та організаційно-правової будови. Державні банки, існування яких визнає Закон України „Про банки і банківську діяльність”, за формою власності, за порядком створення не можуть прирівнюватися до комерційних банків. Тому обґрунтовано і внесено пропозиції щодо перегляду місця державних банків у банківській системі України;

запропоновано необхідність внесення до нормативно-правового акта Уряду переліку кредитних установ, у формуванні капіталів яких може брати участь Національний банк України. Питання про можливість (за необхідності) збільшення або зменшення частки участі зарубіжних банків, на участь в яких була дана згода Кабінету Міністрів, також має вирішуватися за згодою Уряду України;

в українській правовій літературі за архівними джерелами колишніх Галичини та Буковини досліджено розвиток ощадної справи в Західній, а також Східній Україні, що дало можливість зробити висновок про те, що на території України розвиток ощадної справи поклав початок зародженню кредитної системи;

поставлено питання про розробку єдиного закону про розрахунки, в якому повинна регламентуватися взаємодія готівкового і безготівкового обороту;

запропоновано встановити допустимі в практиці форми безготівкових розрахунків, які застосовуються в міжнародній практиці, і процесуальні правила їх проведення;

по-новому сформульовано основну функцію Національного банку України. Особливість правового статусу центрального банку України обумовлена Конституцією, в якій закріплено основну функцію Національного банку України – забезпечення стабільності грошової одиниці України, а отже і купівельної спроможності на споживчому ринку. Національний банк відповідає не тільки за стабільність національної валюти, а й за стабільність споживчих цін, оскільки це є

надзвичайно важливим для підвищення життєвого рівня. Отже, основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності національної валюти та забезпечення цінової стабільності в державі;

пропонується розглядати банківський нагляд як елемент фінансово-правового статусу Національного банку й особливий вид державного управління в галузі фінансів, яке виконується Національним банком по відношенню до кредитних установ щодо виконання ними законодавчих приписів, при регулюванні банківської діяльності і застосуванні до них заходів впливу;

внесено пропозицію про підвищення рівня правового регулювання правил готівкового обігу, оскільки це питання загальнодержавного значення, що відображує специфічну державну монополію, яка забезпечує єдність грошової системи. Стаття 99 Конституції України визначила основну функцію Національного банку – забезпеченість стабільності грошової одиниці, але неповне регулювання відносин, пов'язаних з використанням готівки. Частина 2 ст. 92 Конституції передбачила, що виключно законами встановлюється статус національної валюти та статус іноземних валют на території України. Отже, правила готівкового обігу повинні визначатися законами;

запропоновано створити державне відомство для нагляду за діяльністю Національного банку України. Банківська система України будується в основному на зразок Німеччини та Франції і є дворівневою. У цих країнах верхній рівень складається з центрального банку та наглядово-контрольного органу держави. Уявляється доцільним створити і в Україні державне відомство для нагляду за діяльністю Національного банку України;

дістали подальшого розвитку:

поняття банківських правовідносин з пріоритетом фінансово-правового регулювання, але за участю адміністративно-правових та цивільно-правових норм, які регулюють договірні відносини;

дослідження методів регулювання банківської діяльності. Визначено, що імперативний метод фінансово-правового регулювання банківської діяльності є методом, функціональним призначенням якого є забезпечення принципу публічності цих відносин, а диспозитивний метод при регулюванні відносин між комерційним банком і його клієнтурою несе на собі завжди відбиток імперативного, оскільки клієнт ніколи не може виставити своїх вимог перед кредитором-банком, крім того, що за своїм волевиявленням обирає собі банк і може відмовитися від послуг банку, якщо йому не підійдуть умови;

дослідження імперативного методу фінансово-правового регулювання банківської діяльності. Визначено будову імперативного методу, яка складається з обов'язків суб'єктів банківських правовідносин та заборони діяти проти приписаної нормою поведінки;

обґрунтовано авторську позицію щодо:

правового режиму банківської таємниці, як основної гарантії захисту прав інтересів клієнтів банків, які відкривають рахунки у комерційних банках, на яких віддзеркалюються всі операції, які вони здійснюють. Самозахистом порушених прав клієнтів банків при розголошенні даних, якими скористувалися їх суперники, є здійснення уповноваженим суб'єктом банківських правовідносин дозволених законом дій, скерованих на охорону як публічних, так і особистих прав клієнтів. Є

доцільним внесення до майбутнього закону про повноваження Президента України положення про право Президента застосовувати владні дії до порушників законодавства про дотримання банківської таємниці;

закріплення у фінансовому законодавстві в цілому, і в банківському, як у його складовій частині, фінансово-правової відповідальності як самостійного виду правової відповідальності, яка настає за різні порушення фінансової дисципліни – порядок кредитування і розрахунків, нецільове використання кредитних ресурсів. Санкції за порушення фінансової дисципліни в банківській діяльності через їхню економічну необґрунтованість виявляються неефективними, вони майже не взаємопов'язані із санкціями адміністративно-правовими і цивільно-правовими, і це, як зазначалося вченими, тягне за собою невиконання фінансово-правової відповідальності превентивної та компенсаційної функцій;

необхідності обов'язкового державного регулювання діяльності органів банківської системи, яке зводиться не тільки до регламентації державою за допомогою прийнятих правових норм, а й дає можливість Національному банку України як самоуправляючій системі, виконуючи законодавство і надані йому владні повноваження, проводити банківське регулювання, нагляд, здійснювати нормотворчість;

превалуючої імперативності метода фінансово-правового регулювання, що дозволяє і робить необхідним використовувати цей метод Національному банку України при регулюванні діяльності банків другого рівня незалежно від їх форми власності;

положення про подвійну правову природу Національного банку; і хоча Конституція України не включає Національний банк України до органів виконавчої влади, повноваження, надані йому законодавством, не можна не віднести до компетенції органів виконавчої влади з особливим правовим статусом, хоча деякі сучасні дослідники вважають, що господарюючі суб'єкти можна було вважати органами державного управління тільки за існуванням системи влади з адміністративно-командними методами управління;

скоординованої, відображуючої реальні потреби економічного і соціального процесу правової бази, яка є обов'язковою умовою формування і нормального функціонування організацій банківської системи, оскільки в умовах ринкової економіки зростає регулююча роль держави, а її головним знаряддям є право.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається актуальністю і новизною проблем, які розглядаються в ньому, а також шляхів їх вирішення. Результати дослідження можуть бути використані:

у науково-дослідній роботі – при визначенні основних напрямів розвитку наукових досліджень, проблем банківського законодавства і практики його застосування;

у правотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства, акти якого регулюють складні відносини, що виникають з банківської діяльності, і повинні враховувати досвід правового регулювання аналогічних відносин у країнах ЄС; при складанні проекту Банківського кодексу, можлива структура якого дається в дисертації, і при роботі над яким необхідна імплементація в українську правову систему європейських правових стандартів з обов'язковим збереженням національних традицій;

у правозастосовній діяльності – для поліпшення порядку формування та виконання основних завдань банківських установ при кредитуванні, розрахунках, здійсненні контролю за банківською діяльністю;

у навчальному процесі – при підготовці навчальних посібників та підручників з дисциплін „Фінансове право”, „Банківське право”.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено:

у нормотворчу діяльність:

при підготовці Висновку Міністерства юстиції України за результатами правової експертизи проекту Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про банки і банківську діяльність” (zareєстровано в Міністерстві юстиції України; довідка підтвердження від 26.03.2008 р. № 20-50-150);

у правозастосовну практику:

діяльності Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності (zareєстровано Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності; лист підтвердження від 01.04.2008 р. № 39/05-VI);

діяльності ВАТ „Державний експортно-імпорتنний банк України” (zareєстровано ВАТ „Державний експортно-імпорتنний банк України”; довідка підтвердження від 19.03.2008 р. № 001-03/1487);

діяльності ВАТ „Державний ощадний банк України” (zareєстровано ВАТ „Державний ощадний банк України”; довідка підтвердження від 19.03.2008 р. № 01-2297);

діяльності ВАТ „Філія – Чернівецьке обласне управління Державний ощадний банк України” (zareєстровано ВАТ „Філія – Чернівецьке обласне управління Державний ощадний банк України”; довідка підтвердження від 18.03.2008 р. № 1413);

у навчальний процес:

для подальшого наукового дослідження фінансових, адміністративних, конституційних, цивільних правовідносин, правового статусу учасників відносин у сфері банківської діяльності;

при викладанні лекційних курсів „Фінансове право”, „Банківське право”, „Податкове право” в Одеській національній юридичній академії (Чернівецький навчальний центр) та інших вищих навчальних закладах; при підготовці навчально-методичних матеріалів із зазначених курсів для студентів юридичного факультету; для здійснення керівництва дипломними і магістерськими роботами.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем особисто, всі результати цієї роботи, сформульовані в ній висновки, положення та рекомендації обґрунтовані на основі особистих досліджень автора і мають повністю самостійний характер. В індивідуальній монографії та наукових статтях викладено всі концептуальні положення дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові результати дисертації опубліковані в монографії та наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, тезах і виступах на міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях, навчально-методичних посібниках та інших виданнях. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені, зокрема, на: Міжнародній науково-практичній конференції „Развитие финансового права в условиях рынка в XXI веке” (вересень 2004 г., м. Москва); першій Міжнародній

науково-практичній конференції “Науковий потенціал світу – 2004” (листопад 2004 р., м. Дніпропетровськ); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Сучасний соціокультурний простір – 2004” (грудень 2004 р., м. Київ); Другій Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасні тенденції в розвитку банківської системи” (грудень 2004 р., м. Дніпропетровськ); VIII Міжнародній науково-практичній конференції „Наука і освіта – 2005” (лютий 2005 р., м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції „Запорізькі правові читання” (червень – липень 2005 р., Запорізький національний університет, м. Запоріжжя); IV Міжнародній науково-практичній конференції „Динаміка наукових досліджень – 2005” (червень 2005 р., м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції „Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії” (вересень 2006 р., Одеська національна юридична академія, м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу „Изменяющаяся правовая система России в условиях современного социально-экономического развития” (жовтень 2006 р., м. Ростов-на-Дону); Міжнародній науково-практичній конференції „Другі Прибузькі юридичні читання” (листопад 2006 р., м. Миколаїв); Міжнародному „круглому столі” „Законодавчі дефініції в праві: логіко-гносеологічні, політико-юридичні, морально-психологічні і практичні проблеми” (вересень 2006 р., м. Чернівці); Першій Міжнародній науково-практичній конференції „Научная индустрия европейского континента – 2006” (грудень 2006 р., м. Дніпропетровськ); Другій Міжнародній науково-практичній конференції „Образование и наука без границ – 2006” (грудень 2006 р., м. Дніпропетровськ); науково-практичній конференції „Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики” (грудень 2006 р., м. Київ); XIII регіональній науково-практичній конференції „Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (лютий 2007 р., м. Львів); IV Міжнародній науково-практичній конференції „Україна в євроінтеграційних процесах: проблеми і перспективи” (травень 2007 р., м. Київ); Міжнародній науковій конференції „Современные проблемы теории налогового права (The Modern Problems of Tax Law Theory)” (вересень 2007 р., м. Вороніж); II Міжнародній науково-практичній конференції „Правовая политика Российской Федерации в условиях современного социально-экономического развития” (жовтень 2007 р., м. Туапсе); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права” (листопад 2007 р., м. Ірпінь).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у 49 наукових публікаціях, одна з яких – одноосібна монографія (загальним обсягом 16,28 ум. друк. арк.), 28 статтях у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України; а також двадцяти публікаціях, серед яких статті, надруковані в наукових журналах, матеріалах і тезах науково-практичних конференцій, семінарів та засідань тематичних „круглих столів”.

Структура дисертації зумовлена логікою, метою і предметом дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, п’яти розділів, які поділено на двадцять підрозділів (окремі з них складаються із пунктів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 543 сторінки, основний текст – 400 сторінок, список використаних джерел – 1037 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, аналізується ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми, висвітлюється зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методологічна основа, формулюється наукова новизна отриманих результатів, розкривається їх теоретичне та практичне значення, наводяться відомості про апробацію результатів дослідження, впровадження його результатів та публікації в наукових фахових виданнях.

Перший розділ „Загальнотеоретичні засади правового регулювання банківської системи” складається з трьох підрозділів (підрозділ 1.3. поділяється на три пункти) і присвячений дослідженню банківської системи як складової фінансової системи, визначенню особливостей побудови різних рівнів банківської системи країн англосаксонської та центральноєвропейської правових систем.

У **підрозділі 1.1. „Банківська система як складова фінансової системи держави”** доводиться, що будь-яка банківська система не є ізольованою від навколишнього середовища, а навпаки, тісно взаємодіючи з ним, являє собою важливу складову більш загального утворення – фінансової системи держави. Аналізуючи погляди науковців на склад фінансової системи, наголошується на тому, що сьогодні фінансову систему можна поділити на дві підсистеми: публічні державні та муніципальні фінанси та фінанси господарюючих суб'єктів. Включаючись у підсистему фінансів господарюючих суб'єктів, банки у своїй сукупності й утворюють банківську систему держави. Оскільки в успішному розвитку економіки банкам належить домінуюче становище, зазначається, що перспективи банківської системи пов'язані з нормотворчою діяльністю та грошово-кредитною політикою Національного банку України. Розвиток банківської системи на конституційних засадах відкрив реальні можливості створення правових умов для подальшого розвитку банківського права, яке за сучасних умов розвитку національної економіки викликає підвищений інтерес широкого кола вчених та практиків. На основі аналізу наукової літератури і дослідження різних поглядів та думок щодо місця банківського права в системі права викладається авторська позиція з питань, що розкриваються в дисертації.

При дослідженні правових відносин, які виникають у процесі функціонування банківської системи, наголошується на їх неоднорідному характерові, оскільки частина їх регулюється нормами фінансового права, інші – цивільно-правовими, адміністративно-правовими та іншими нормами. Сукупність комплексу банківських відносин вимагає застосування різних і протилежних за своєю природою методів правового регулювання, які є властивими і галузям публічного права, і галузям приватного права, що не дозволяє виокремити банківське право у самостійну галузь права. Передусім підкреслюється пріоритет фінансово-правового регулювання в процесі функціонування банківської системи і зазначається, що на сучасному етапі особливо важливим, з точки зору державного інтересу, виступає публічний аспект діяльності всієї банківської системи.

Наголошуючи на тому, що фінансова діяльність держави невід'ємно пов'язана з діяльністю банків, оскільки вона здійснюється через банки, вказується на публічний аспект проблеми, що вимагає від держави специфічного регулювання,

якому притаманний владний імперативний характер з урахуванням економічних особливостей цих відносин. У контексті дослідження імперативного методу фінансово-правового регулювання відносин, що виникають у галузі формування та функціонування банківської системи, визначається його будова.

У **підрозділі 1.2. „Генезис поняття банківської системи”** визначається, що одним із центральних, системоутворюючих понять банківського права є поняття „банківська система”, на яке є відсутньою єдність поглядів. При дослідженні різних поглядів вчених-юристів та вчених-економістів на поняття банківської системи наголошується, що еволюція розуміння поняття „банківська система” не закінчилася, вона триває і сьогодні. На основі аналізу різних підходів до поняття „банківська система” вони об’єднуються в окремі групи з доведенням, що у кожній із груп є певні недоліки, які полягають у тому, що банківська система – це не просто механічне поєднання банків країни, навіть якщо при цьому зазначені їх взаємозв’язок та взаємозалежність. Доводиться, що банківській системі притаманні всі необхідні ознаки, які включаються в поняття „система”, а саме: цілісність, структурність, взаємозв’язок системи із середовищем, ієрархічність, а також наявність управляючого суб’єкта, оскільки банківська система належить до числа соціальних систем. Належачи до числа найбільш складних соціальних систем, вона характеризується наявністю в ній не тільки процесів управління, але й здатністю до самоуправління. Сформульовано авторське визначення банківської системи, елементами якої виступають: Національний банк як конституційний орган; державні банки; акціонерні банки; кооперативні банки; філії та представництва іноземних банків. Визначається не тільки властива банківським системам різних країн специфіка, а й загальні закономірності їх формування та розвитку; досліджуються типи банківських систем та критерії, за якими вони розрізняються; визначається тип банківської системи України.

У **підрозділі 1.3. „Структура елементів банківської системи та їх взаємозв’язок”** на основі аналізу теоретичних положень про систему та структуру, а також дослідження банківської системи країн англосаксонської та центральноєвропейської правових систем визначаються особливості побудови різних рівнів банківської системи кожної країни. В результаті здійсненого дослідження визначені фактори правового становища елементів банківської системи.

Логіка дослідження визначила відповідне структурування підрозділу 1.3. на три пункти. Пункт 1.3.1. „Поняття „банку” як головного елементу банківської системи” побудовано на дослідженні поняття „банку”, на визначенні його ролі у банківській системі, на новому осмисленні змісту такого поняття в сучасних умовах. Здійснено науковий аналіз різних поглядів вчених-юристів та вчених-економістів країн центральноєвропейської та англосаксонської систем права на поняття „банк”. У Першій банківській Директиві Європейського Парламенту та Ради від 20 березня 2000 р. (зі змінами, внесеними Директивою Європейського Парламенту та Ради 2000/28/ЄС від 18 вересня 2000 р.), яка заклала основні правові засади банківської діяльності та проголосила необхідність у гармонізації банківського законодавства в межах Європейського Союзу, це визначення засновувалося на класичному для праворозуміння континентальної Європи понятті „банк” як установи, що постійно займається прийняттям вкладів та

наданням кредитів. Перша Директива розглядалася як перші кроки на шляху гармонізації банківського права у Західній Європі.

Законом України „Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” визначено механізм досягнення Україною відповідності до третього Копенгагенського та Мадридського критеріїв набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства та утворення відповідних інституцій, необхідних для ефективного правотворення та правозастосування. Спільною стратегією щодо України Європейський Союз підтримував процес економічних перетворень в Україні та поступового наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у певних пріоритетних сферах, серед яких є банківське право. Отже, з огляду на все це, формулюється поняття „банк”, з виділенням його основних ознак.

У пункті 1.3.2. „Поняття та особливості банківської діяльності” з урахуванням різних підходів до визначення поняття „банківська діяльність”, формулюються характерні риси банківської діяльності та пропонується таке визначення: банківська діяльність – це особливий вид господарської діяльності, що систематично здійснюється спеціальними суб’єктами (банками) на підставі ліцензії (дозволу) НБУ, спрямована на здійснення банківських операцій та надання банківських послуг, функціонування та розвиток банківської системи, реалізацію грошово-кредитної політики держави.

У пункті 1.3.3. „Поняття „банківська операція”, „банківська угода” та „банківська послуга” зазначається, що банківське законодавство не містить визначення банківської операції, а наведений перелік операцій та угод, які банки мають право здійснювати, вказує, що вони ототожнюються та не розрізняються. На основі здійсненого дослідження формулюються такі визначення: банківські операції – це сукупність взаємопов’язаних, юридично зумовлених, систематичних дій, які здійснюються спеціальними суб’єктами (банками), наділеними особливою правоздатністю, відповідно до установчих документів та наданої Національним банком ліцензії з дотриманням установлених правил, стандартів та нормативів, об’єктом яких можуть виступати гроші, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння тощо, та які здійснюються на підставі укладеного договору і відповідно до чинного законодавства й нормативних актів НБУ; банківськими угодами вважати дії, що спрямовані на досягнення правового результату – на виникнення, зміну і припинення банківських правовідносин; банківські послуги – це професійна діяльність банку, спрямована на задоволення потреб клієнта при проведенні банківських операцій з метою отримання прибутку. Доводиться, що в законодавстві необхідно закріпити поняття та перелік банківських угод, причому відмежувати їх від банківських операцій. Таким чином, банківська діяльність спрямована на здійснення банківських операцій та надання якісних банківських послуг на підставі банківських угод.

Другий розділ „Теоретико-правові основи формування центральних банків в Україні та у країнах центральноєвропейської та англосаксонської систем права” містить чотири підрозділи і присвячений ролі центрального банку як ключового інституту банківської системи будь-якої країни, функціонування якого забезпечує фінансово-правове регулювання всієї банківської системи.

У підрозділі 2.1. „Правовий режим виникнення та розвитку інституту центрального емісійного банку” досліджуються різні національні правові системи, які мають свої специфічні концепції побудови верхнього рівня банківської системи. Це дало змогу визначити напрямок розвитку інституту центрального емісійного банку та виявити такі дві тенденції: по-перше, концентрації емісійної діяльності, завершенням якої стала її монополізація в одному банку; по-друге, одержавлення центрального банку з позиції власності як на його капітал, так і на посилення державного регулювання грошової сфери. На основі аналізу правового режиму виникнення та розвитку центральних банків у країнах англосаксонської та центральноєвропейської правових систем робиться висновок, що в основі їх ефективного функціонування лежать такі принципи: організаційна структура кожного центрального банку має свої специфічні особливості, пов’язані з національними традиціями, процесом створення таких банків та здійснення діяльності, а також взаємовідносинами з органами державної влади; у відносинах, які складаються в рамках Європейської системи Центральних банків, домінуюче становище належить Європейському Центальному банку; головною функцією ЄСЦБ є підтримання стабільності цін. Держави-члени для входження в зону євро змінили правове становище своїх центральних банків таким чином, щоб гарантувати своїм банкам достатній ступінь незалежності, передбачений у Статуті ЄСЦБ, а також для можливості виконання своїх обов’язків у рамках ЄСЦБ. У результаті більшість держав-членів прийняла нові закони про центральні банки.

У підрозділі 2.2. „Основні функції центрального банку” стверджується, що значення центральних банків багато в чому визначається тими функціями, які вони виконують у сучасних розвинутих країнах. З урахуванням того, що в літературі зустрічаються певні неузгодження щодо розуміння понять „функція центрального банку” та „завдання центрального банку”, на підставі здійсненого дослідження пропонується під функціями центрального банку розуміти основні прояви властивостей його діяльності, які законодавчо відрізняють центральний банк від інших банків. Що стосується трактування завдань, то вони повинні визначати ті кінцеві результати, на досягнення яких і спрямовано діяльність центрального банку. Доводиться, що функції центрального банку визначаються, з одного боку, його становищем як особливого органу державного управління (та взаємовідносинами з органами законодавчої, виконавчої влади та главою держави), а з іншого – особливостями побудови банківської системи та місця центрального банку в ній. Така система побудови функцій вимагає їх взаємного доповнення та відсутності будь-яких суперечностей. Ураховуючи те, що банківська система діє всередині фінансово-кредитної системи, функції центрального банку стосовно кредитної системи можна розглядати як прояви функцій першого рівня, а функції першого рівня – як одну із форм реалізації державою своєї господарської функції через центральний банк, який виступає провідником державної грошово-кредитної політики. До основних функцій центральних банків країн з розвинутою ринковою економікою необхідно віднести: функцію реалізації грошово-кредитної політики, функцію монопольної емісії готівки та організації грошового обігу; функцію „банку банків”; функцію „банкіра уряду”.

Зосередження функції монопольної емісії в одному кредитному інституті стало першоосновою діяльності центрального банку. Функція монопольної емісії пов'язана з правом центрального банку на випуск банкнот, які є єдиним законним платіжним засобом. Грошова емісія, як і вся грошово-кредитна політика, – явища багатопланові, яким властиві не тільки економічна, соціальна, але й правова природа. Правовий зміст грошової емісії зумовлений існуванням специфічних правових ознак, які притаманні і самій грошовій емісії, і всій грошово-кредитній політиці. У загальному вигляді вони формулюються так: по-перше, це конституційно-правовий характер грошово-кредитної політики та грошової емісії; по-друге, грошово-кредитна політика і здійснювана в її рамках емісія грошей, а також їх мета та зміст мають публічно-правову природу; по-третє, це єдність та взаємозв'язок правового механізму грошової емісії та грошово-кредитної політики, включаючи єдність правового регулювання.

Пропонується грошово-кредитну політику розглядати як комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на досягнення економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу. Реалізація основної конституційної функції Національного банку здійснюється через специфічні засоби та методи грошово-кредитної політики.

Про те, який зміст вкладає держава в поняття „державна грошово-кредитна політика” упродовж усього періоду економічних реформ, можна було визначити тільки виходячи з аналізу Основних засад грошово-кредитної політики держави. Основні засади щорічно розроблялися центральним банком, виходячи з довільного розуміння сутності та змісту політики держави в грошово-кредитній сфері. Разом із тим такий важливий напрям державної політики повинен здійснюватися на основі єдиного порядку, установленого законодавством. Здійснювана в рамках єдиної державної грошово-кредитної політики грошова емісія теж повинна виконуватися на основі єдиних вимог, стандартів та методів.

Робиться висновок, що функції центральних банків, які є тісно взаємопов'язаними, упродовж історії існування такого інституту банківської системи ускладнюються, змінюються та доповнюються, створюючи об'єктивні передумови для виконання ним функції регулювання всією грошово-кредитною системою держави. Суттєво знижується в останні роки значення емісійної функції центрального банку, поступаючись місцем функції реалізації грошово-кредитної політики.

У підрозділі 2.3. „Місце центрального банку в системі органів державної влади” досліджується місце центрального банку в системі органів державної влади, ступінь його незалежності, які є актуальною проблемою сьогодення. Тісно взаємодіючи з органами державної влади, центральний банк займає особливе місце, яке значною мірою визначається тим, наскільки такий банк є незалежним при здійсненні своєї діяльності від органів державної влади. Однак, слід зауважити, що у світі не існує загальновироблених критеріїв, за якими можна визначити місце центрального банку в системі органів державної влади.

Сьогодні принцип незалежності центрального банку стає актуальним питанням, однак не в усіх країнах такий принцип безпосередньо закріплений законодавством, більше того, законодавством деяких країн допускається

можливість державних органів певним чином втручатися в грошово-кредитну діяльність центрального банку. Незалежність центрального банку визначається правовим статусом центрального банку такої країни; процедурою призначення керівництва банку; участю держави у формуванні статутного капіталу банку та розподілу отриманого прибутку; ступенем відображення в законодавстві країни завдань та мети центрального банку; ступенем втручання державних органів у грошово-кредитну політику.

Конституції багатьох країн регулюють правовий статус інституту центрального банку, регламентуючи такі групи відносин, як: місце центрального банку у фінансовій системі держави; взаємовідносини з органами державної влади; порядок призначення керівних осіб банку. У більшості держав конституційні норми про центральний банк складають основу їх правового статусу в цілому та фінансово-правового статусу, зокрема. Віднесення центральних банків до суб'єктів фінансового права зумовлено публічними цілями діяльності такого інституту.

Центральний банк відіграє велику роль у фінансовій діяльності держави. Фінансово-правовий статус центрального банку розкриває його правове становище у фінансових правовідносинах за його участі. Фінансово-правова компетенція центрального банку наділяє його статусом широкого кола фінансових правовідносин, серед яких бюджетні, податкові, кредитні, валютні, контрольно-наглядові правовідносини. Визначаються повноваження керівних органів Національного банку України в процесі бюджетного управління держави та досліджуються напрями, через які може бути розкрита така правова участь центрального банку. Здійснюючи дослідження податково-правового статусу Національного банку України та беручи до уваги те, що в управлінні та розпорядженні центрального банку перебувають величезні фінансові ресурси, робиться висновок, що такий орган не може бути звільнений від оподаткування.

На визначення місця центрального банку в системі органів державної влади впливає дуже багато чинників, серед яких і порядок організації та характер здійснення державної влади, і правова форма дій державних органів, й особливості економічного стану держави. Від місця в системі органів державної влади залежать становище центрального банку в ієрархії таких органів та ступінь його незалежності. Від ступеня незалежності центрального банку залежить забезпечення стабільності національної валюти.

У підрозділі 2.4. „Національний банк України – особливий центральний орган державного управління” здійснено дослідження Національного банку, який відповідно до закріпленої норми Закону „Про Національний банк України” є особливим центральним органом державного управління. Підкреслено, що Національний банк не є органом виконавчої влади, але за спрямованістю здійснюваних повноважень та виконанням своїх функцій більше спрямовується саме до сфери державного управління. Він, будучи органом з особливим статусом, бере безпосередню участь у державному управлінні кредитно-банківської сфери. Найголовніша роль Національного банку в системі суб'єктів при фінансово-правовому регулюванні банківської діяльності визначається конституційною нормою стосовно його основної функції – забезпечення стабільності грошової одиниці. Публічно-правове призначення Національного банку України

реалізується через функції регулювання діяльності грошово-кредитної та банківської системи, ліцензування банківської діяльності, встановлення економічних нормативів, нормотворчості, контролю та нагляду за дотриманням банківського законодавства. Наголошується, що правовідносини між Національним банком та іншими банками будуються на принципах влади та підпорядкування. З точки зору публічного призначення та наявності державно-владних повноважень Національний банк України можна охарактеризувати як особливий орган держави з управління грошово-кредитною сферою, разом із тим Національний банк України є банківською установою, якій притаманні певні ознаки господарюючого суб'єкта. Національний банк України – особливий орган, що поєднує в собі риси органу державного управління за своїм призначенням з окремими елементами господарюючого суб'єкта (юридичної особи).

Третій розділ „Правовий статус і функціонування державного банку” складається з трьох підрозділів (підрозділ 3.2. поділяється на чотири пункти) і присвячений дослідженню правового режиму виникнення, розвитку та функціонування державних банків у сучасних умовах, їх місце в банківській системі.

У *підрозділі 3.1. „Правовий режим виникнення та розвитку Ощадних банків у зарубіжних країнах”* з використанням історико-правового методу досліджується правовий режим Ощадних банків розвинутих країн, який тісно пов'язаний з досвідом попередніх поколінь.

Долаючи недосконалість законодавства, економічні спади і потрясіння, Ощадні банки пройшли складний шлях свого становлення. У роботі зазначається, що сьогодні в країнах з ринковою економікою діє розгалужена система ощадних установ, які займаються залученням коштів населення у вклади. Не всі вони контролюються державою. Окремі з них є інститутами як публічного права, так і приватного права. Із розкриттям особливостей діяльності Ощадних банків, пов'язаної із заощадженням, нагромадженням та використанням грошей, виокремлюються їх види: довірчо-ощадні банки, взаємно-ощадні банки, ощадно-позикові банки, поштово-ощадні банки та досліджуються їх характерні та відмінні риси. Наголошується, що не можна здійснити якісне дослідження державних банків, якщо не брати до уваги їх розвиток в історичному аспекті та не вивчати досвід розвитку аналогічних установ у зарубіжних країнах.

У *підрозділі 3.2. „Правовий статус Ощадного банку України”*, який складається з чотирьох пунктів, досліджено правовий статус одного з державних банків України. За архівними джерелами досліджується розвиток ощадної справи у Західній та Східній Україні, який відбувався у різні часи. У пункті 3.2.1. „Правове регулювання ощадної справи в Західній Україні” досліджується розвиток ощадної справи в Західній Україні, який відбувався під впливом установ, що діяли в Австрії та з 1867 року в Австро-Угорщині, а згодом Польщі, Румунії та Чехословаччини. Аналізуються правові основи здійснення ощадної діяльності на Буковині, яка завдяки своєму економіко-географічному розташуванню завжди була об'єктом зацікавленості різних країн, що й сприяли розвиткові ощадних установ на території цього краю. У пункті 3.2.2. „Правовий режим ощадної справи в Східній Україні” досліджується розвиток ощадної справи у Східній Україні, яка формувалася під впливом фінансово-кредитних інститутів Росії, які і визначили

заснування та розвиток у Східній Україні спеціалізованих банківських установ. У пункті 3.2.3. „Правові основи діяльності ощадних установ радянського часу” виокремлюються та аналізуються періоди діяльності спеціалізованих установ радянського часу, досліджується банківська реформа 1988 року, яка створила передумови переходу до дворівневої банківської системи. Пункт 3.2.4. „Місце Ощадного банку в банківській системі України” присвячено дослідженню правового статусу державного банку, який із виходом України зі складу Радянського Союзу в 1991 р. і проголошенням незалежності також стає самостійним банком. Незважаючи на такий позитивний момент, як набуття самостійності, відокремлення від Ощадного банку СРСР залишає за собою й негативні наслідки. Оскільки всі вклади населення централізувалися в Ощадбанку СРСР, використовуючись для бюджетного фінансування в масштабах цілого Союзу, то всі залишки на вкладах, цінних паперах і страхових полісах населення України залишилися в Росії, а у новоствореному банку автоматично виник внутрішній борг.

Законодавчо правовий статус саме державних банків був визначений тільки 17 січня 2001 р. з моменту набрання чинності Закону України „Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. Більш детально процедуру створення та діяльності державних банків урегулювала прийнята 31 серпня 2001 р. Постанова Правління НБУ „Про затвердження Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень”. Разом із визначенням місця Ощадного банку в банківській системі, як єдиної спеціалізованої державної банківської установи, що має закріплену законом державну гарантію збереження вкладів громадян, досліджуються та формулюються його правові відмінності в порівнянні з іншими банківськими установами.

У підрозділі 3.3. „Правовий статус Укрексімбанку як державного банку” досліджуються правовий статус та функції другого державного банку України, який, на відміну від Ощадбанку, має статус універсального. Сьогодні Укрексімбанк є економічно самостійним банком і повністю незалежним від органів державної влади та органів місцевого самоврядування в рішеннях та діях, пов'язаних із його оперативною діяльністю. Метою діяльності Укрексімбанку є створення сприятливих умов для розвитку економіки та підтримки вітчизняного товаровиробника, кредитно-фінансова підтримка процесів структурної перебудови, зміцнення та реалізація виробничого і творчого потенціалу галузей економіки, переважно експортоорієнтованих та імпортозамінних.

Особливість місця Укрексімбанку в банківській системі визначена тим, що на такий банк відповідно до Статуту та інших нормативно-правових актів покладено виконання деяких специфічних завдань, які можна доручити лише державному банку.

Четвертий розділ „Правові основи державного управління функціонуванням установ банківської системи” складається із двох підрозділів (підрозділ 4.2. поділяється на два пункти) і присвячений дослідженню державного управління банківською системою та регулювання банківською системою з боку Національного банку України.

У підрозділі 4.1. *„Державне регулювання банківської діяльності за допомогою фінансово-правових норм”* досліджується державне регулювання банківської діяльності за допомогою фінансово-правових норм із зазначенням, що банківське регулювання є державним регулюванням діяльності банків.

Сьогодні, при дослідженні функцій організацій банківської системи, ототожнюються за суттю поняття „державне управління банківською діяльністю” та „державне регулювання банківською діяльністю”. При дослідженні державного регулювання банківської діяльності, наголошується, що це є галузь публічно-правового впливу, метою якого є надання сприяння вирішенню загальнодержавних завдань. Банківська система виступає об’єктом державного фінансово-правового регулювання, оскільки вона пов’язана із суспільними відносинами, що виникають у процесі фінансової діяльності держави, спрямованої на забезпечення безперебійного фінансування функціонування держави, місцевих органів самоврядування та всіх публічних суб’єктів. Оскільки фінансова діяльність є дуже важливою для держави, вона створює систему органів, для яких фінансова діяльність є основною, це органи фінансово-кредитної системи. Особливе місце серед цих органів посідає Національний банк України як спеціальний орган, створений державою для здійснення грошово-кредитної політики. Національний банк України, як і Центральний банк у кожній країні, є органом державної влади, який наділено владними повноваженнями, тому банківське регулювання – це державне регулювання діяльності банків. Сформульовано зміст державного регулювання банківською діяльністю; визначено форми, за допомогою яких здійснюється фінансово-правове регулювання відносин, що виникають із банківської діяльності; сформульовано види державного регулювання банківською діяльністю.

У підрозділі 4.2. *„Державне управління та регулювання Національним банком України банківської системи”* досліджується державне управління банківською системою як організований вплив держави на розвиток банківської системи владно-правовими методами. У широкому розумінні державне управління реалізується в процесі нормотворчої та контрольної діяльності Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, органів судової влади та органів місцевого самоврядування в межах переданих їм державних повноважень. Основними цілями банківського регулювання є підтримання стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників та кредиторів, забезпечення дотримання державних, громадських та приватних інтересів у процесі комерційної діяльності кредитних організацій, забезпечення безперервного грошового обігу, ефективності платежів і міжбанківських розрахунків між господарюючими суб’єктами, безперебійного функціонування платіжно-розрахункових відносин у межах банківської системи. Банківське регулювання необхідно розглядати як одну з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Пункт 4.2.1. *„Правові основи контролю і нагляду Національного банку за діяльністю комерційних банків”* містить аналіз повноважень Національного банку щодо контролю і нагляду за діяльністю організацій банківської системи. Значну

роль у виконанні функцій банківського регулювання та нагляду відіграє система банківського нагляду, що функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь Національного банку України. Аналіз міжнародних правових документів дав змогу зазначити, що в останні десятиліття у світовій банківській практиці спостерігається тенденція до поступової уніфікації системи банківського регулювання та нагляду. Певною мірою ця тенденція пов'язана з діяльністю Базельського комітету – Міжнародного комітету з банківського нагляду. Система банківського нагляду спрямована на зменшення кількості внутрішніх та зовнішніх банківських ризиків, оскільки вся банківська діяльність пов'язана з ризиками. Досліджуються заходи впливу, яких вживає Національний банк до державних та комерційних банків залежно від порушення законодавства, оскільки завдання Національного банку є регулювання банківської діяльності.

Перехід до ринкової економіки, установлення законодавством обов'язкового зберігання господарюючими суб'єктами коштів на рахунках у банках і нормативна вимога розрахунків через банки, в яких відкриті рахунки, сприяє бажанню клієнтів до конфіденційного проведення операцій і збереження банківської таємниці. Отже, проаналізовано сутність банківської таємниці, дотримання якої покладено на Національний банк.

У пункті 4.2.2. „Правові основи управління Національним банком розрахунками в готівковій та безготівковій формі” зазначається, що всі правочини, які пов'язані з поставками матеріальних цінностей, наданням послуг, завершуються розрахунками в готівковій та безготівковій формах. Законодавство України, регулюючи безготівкові розрахунки в національній валюті, встановлює загальні правила, форми і стандарти для всіх учасників безготівкових розрахунків. Таким чином, всі приписи Національного банку є обов'язковими як для господарюючих суб'єктів, так і для державних та комерційних банків, які зобов'язані виконувати волю господарюючих суб'єктів, що відкрили рахунки у банках і за своїм волевиявленням, визначеним у договорах, обрали свою правову форму розрахунку. Отже, складається група відносин, які регулюються фінансово-правовими нормами (порядок відкриття рахунків банками господарюючим суб'єктам, правові форми безготівкових розрахунків, порядок проведення цих розрахунків та відповідальність у разі порушення цих правил) та цивільно-правовими нормами, які регулюють договірні відносини.

П'ятий розділ „Банківське законодавство як правовий інструмент формування та функціонування банківської системи” складається з восьми підрозділів (підрозділ 5.7. поділяється на два пункти) і присвячений дослідженню банківського законодавства, яке повинно забезпечувати на належному рівні регулювання банківських правовідносин.

У *підрозділі 5.1. „Особливості формування джерел банківського законодавства”*, базуючись на загальнотеоретичних розробках визнання джерела права та змінюваність поняття джерел права залежно від етапів розвитку суспільства, зазначається, що на сучасному етапі при дослідженні джерел банківського права повинні чітко реалізовуватися принципи, притаманні правовій державі – верховенство Конституції, чітка ієрархія нормативно-правових актів, що містять норми банківського права. Аналіз різних поглядів на розуміння джерел

права дає підстави вважати, що джерела банківського права являють собою систему його зовнішніх форм, яка складається з правових норм, що регулюють відносини в процесі розвитку банківської системи України. Отже, до основних джерел банківського права слід віднести: Конституцію України; закони (загальні та спеціальні); підзаконні нормативно-правові акти, які вміщують норми банківського права (постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, правові акти Національного банку України); міжнародні правові акти.

У підрозділі 5.2. „Конституція України як основне джерело банківського права” проаналізовано положення Конституції України, як Основного закону держави, ураховуючи, що норми Конституції тією чи іншою мірою регламентують банківську діяльність Національного банку України як центрального банку держави, а також діяльність банків, що створені і діють на території України відповідно до чинного законодавства, або встановлюють обмеження цієї діяльності. У контексті аналізу встановлених Конституцією основних принципів організації банківської діяльності в Україні визначаються конституційні основи банківського права та доводиться їх значення.

Досліджується питання, яке і сьогодні в юридичній науці залишається дискусійним: чи є рішення Конституційного Суду джерелом права держави і чи можуть вони належати до джерел банківського права? Сьогодні офіційної форми закріплення і визнання з боку України рішень Конституційного Суду як джерел права немає. У силу особливого становища судової влади в сучасній Україні практика Конституційного Суду, що зводиться в процесі тлумачення Конституції та законів до фактичного внесення до них змін та доповнень, є неконституційною. Доводиться, що лише законодавець, а не суд, може скасувати чи змінити нормативно-правовий акт, який не відповідає Конституції України; право Конституційного Суду – вирішувати питання про відповідність Конституції законів та інших правових актів, а також офіційно тлумачити Конституцію та закони України. Тому рішення Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України не можуть виступати як самостійні джерела банківського права. Основне завдання органу конституційної юрисдикції – не створення правових норм, а розкриття їх реального змісту, не зміна конституційних приписів, а їх тлумачення.

У підрозділі 5.3. „Закони в системі джерел банківського права” досліджується важливе джерело банківського права, яким є ціла низка законів, що безпосередньо регулюють банківські відносини. Питання про те, якою є роль і яке місце належить закону в правовій системі держави, було і залишається предметом дослідження багатьох учених у різні історичні періоди.

В Україні немає єдиного систематизованого нормативно-правового акта, норми якого врегульовували би відносини у сфері банківської діяльності, такого як, наприклад, Банківський кодекс. І оскільки банківське право своїм предметом охоплює різноманітні суспільні відносини, то закони, норми яких регулюють ці відносини, можна класифікувати на загальні та спеціальні. Спеціальним законам належить визначальне місце в правовому регулюванні банківської діяльності. Зазначається, що головним напрямком удосконалення спеціального банківського законодавства, крім прийняття законів, повинна стати його кодифікація, яка

дозволить проаналізувати весь основний нормативний матеріал банківського законодавства та забезпечити взаємоузгодженість нормативних актів. На основі дослідження значення законів в системі джерел банківського права робиться висновок, що якість законів прямо залежить від внутрішньої узгодженості їх нормативних приписів, які повинні передбачати відсутність колізій між нормами законодавчих актів. Саме неузгодженість, суперечливість законів сприяють зростанню кількості підзаконних актів, що послаблює регулюючу роль закону та вносить нестабільність до суспільних відносин, уповільнюючи прогресивний розвиток.

У підрозділі 5.4. *„Постанови Верховної Ради України в системі джерел банківського права”* досліджуються постанови Верховної Ради України, які складають особливу групу джерел банківського права. У дослідженні виділяється три групи постанов Верховної Ради України, які включають норми, що регулюють порядок здійснення банківської діяльності. Правове значення актів Верховної Ради України, що регулюють грошово-кредитну сферу, полягає у тому, що, приймаючи постанови та інші нормативно-правові акти, парламент наділяє їх юридичною силою. І незалежно від того, що дія актів Верховної Ради України має різний обсяг застосування їх юридичної сили – закони володіють більшою юридичною силою щодо постанов, але меншою – щодо Конституції, – ці акти завжди є правовими, оскільки реалізують правові зв'язки між органом влади та іншими учасниками правовідносин. Стан стабільності економічного розвитку країни є результатом поєднання законодавчого регулювання формування та функціонування банківської системи та контролю з боку парламенту з незалежністю Національного банку в процесі проведення грошово-кредитної політики.

У підрозділі 5.5. *„Укази Президента в системі джерел банківського права”* визначено особливу групу підзаконних актів, яку утворюють акти Президента України. Високий статус актів Президента пояснюється його місцем у системі державних органів України. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Укази Президента можуть прийматися із будь-яких питань, що належать до повноважень Президента, у тому числі з регулювання банківської діяльності, крім тих випадків, коли такі питання можуть бути врегульовані тільки законом.

Якщо розпорядженням Президента України властивий ненормативний характер, що охоплює приватні, хоча нерідко і досить вагомі питання, то укази можна повною мірою віднести до нормативно-правових актів. Основи правового значення нормативних актів Президента визначені Конституцією, „Перехідні положення” якої, наділяючи Президента правом видавати укази з економічних питань, не врегульованих законами, фактично уповноважують главу держави врегульовувати своїми актами питання, які є предметом регламентації законодавчим органом. Належачи до підзаконних актів, укази Президента України мають вищу юридичну силу, ніж постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, оскільки Основним Законом передбачено, що Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України. Одночасно, глава держави має право зупиняти (раніше – скасовувати) дію актів Кабінету Міністрів з мотивів невідповідності Конституції з

одночасним зверненням до Конституційного Суду щодо їх конституційності. У роботі наголошується, що нормотворча діяльність Президента України не повинна підміняти законодавчу діяльність Верховної Ради України.

У підрозділі 5.6. „Постанови Кабінету Міністрів України як джерела банківського права” визначаються особливості постанов Кабінету Міністрів України, які в ієрархії джерел банківського права займають нижчий рівень у порівнянні з законами, постановами Верховної Ради України та указами Президента України. І хоча постанови Кабінету Міністрів України мають підзаконний характер, до функції цього державного органу включається широка правотворча діяльність у сфері банківської діяльності. При дослідженні постанов Кабінету Міністрів України, які регулюють питання у сфері банківської діяльності, виділяються їх основні групи, з урахуванням того, що при здійсненні грошово-кредитної політики, необхідно чітко визначити повноваження Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади та Національного банку України як центрального органу державного управління з метою невтручання Кабінету Міністрів України у роботу Національного банку України.

У підрозділі 5.7. „Правові акти Національного банку України як форма реалізації його компетенції в системі джерел банківського права” досліджуються поняття та особливості правових актів Національного банку України та критерії їх класифікації. У пункті 5.7.1. „Поняття та особливості правових актів Національного банку України” проаналізовано поняття та особливості правових актів Національного банку України. Оскільки законам належить найбільш загальний характер, який не може з необхідною повнотою регулювати всі сторони суспільного життя, остільки виникає необхідність конкретизації та деталізації правових норм законодавчих актів. Цим і зумовлена необхідність прийняття правових актів Національним банком з метою регламентації суспільних відносин у грошово-кредитній сфері. Правові акти центрального банку України складають важливу правову форму його компетенції у сфері грошово-кредитної політики держави. Приймаючи велику кількість правових актів як нормативного, так і ненормативного характеру, від яких залежить стан не тільки грошово-кредитної системи суспільства, а й створення сприятливих умов для розвитку економіки в цілому, Національний банк України реалізує державно вагомі питання грошово-кредитної політики, забезпечення стабільності грошової одиниці, захисту прав та законних інтересів вкладників і клієнтів банку, розвитку та зміцнення банківської системи.

Правовим актам Національного банку, які виступають одним із видів правових актів органів держави, властиві загальні ознаки правових актів державних органів, але разом з тим, вони мають і свої особливості, оскільки охоплюють особливу сферу – сферу банківського регулювання. Здійснюється дослідження таких особливостей та пропонується визначення правового акта Національного банку України.

У пункті 5.7.2. „Критерії класифікації правових актів Національного банку України” правові акти розподіляються на види, що сприяє їх правильному застосуванню органами державної влади, фізичними та юридичними особами, визначаючи роль окремих їх видів у регулюванні банківської діяльності.

Зважаючи на класифікацію правових актів, розроблену теорією права, робиться висновок, що правові акти Національного банку поділяються на певні види залежно від юридичних властивостей правових актів Національного банку та критерію юридичної форми вираження правових актів Національного банку України.

У підрозділі 5.8. „Міжнародні правові акти як джерела банківського права” досліджується особливе значення міжнародних правових актів у системі джерел банківського права, яке протягом останніх років набуває актуального значення. Сьогодні такого значення набули норми банківського законодавства, спрямовані на протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. Переміщення за кордон кримінального капіталу здійснюється головним чином шляхом проведення банківських операцій, тому особливу роль у протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, відіграють банки, які виступають безпосередніми учасниками процесу здійснення банківських операцій. Для успішної боротьби з відмиванням злочинних доходів необхідно розробляти досконале законодавство, яке буде перешкоджати легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Процес гармонізації національного законодавства України із законодавством ЄС цілком природно опосередковується прийняттям низки спеціальних нормативно-правових актів, серед яких необхідно виділити Указ Президента України „Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу”. Національні інтереси сучасної України потребують утвердження її як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. У зв'язку з цим необхідним є чітке та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до європейського політичного, інформаційного, економічного та правового простору.

Критерієм гармонізації банківського законодавства України із законодавством ЄС виступає ступінь інтегрованості норм європейського права в національне. Законодавець повинен своєчасно реагувати на процеси, які відбуваються в країні, та приводити своє національне законодавство у відповідність до потреб участі в гармонізації. Громадяни та юридичні особи, які перебувають під юрисдикцією держави та сплачують визначені національним законодавством податки, мають право вимагати від неї створення сприятливих для себе умов захисту та життєдіяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми щодо фінансово-правового регулювання організації та функціонування банківської системи. Визначається низка наукових понять та категорій; тлумачаться чинне законодавство, міжнародно-правові акти, а також формулюються пропозиції щодо вдосконалення банківського законодавства України. Основними висновками дисертаційного дослідження є такі:

1. Здійснено систематизацію банківського законодавства, яке включає нормативно-правові акти різної юридичної сили. Обґрунтовано необхідність їх систематизації і навіть прийняття Банківського кодексу, який відображав би оптимальний варіант узагальнення та систематизації банківського законодавства та виступав би діючим механізмом ліквідації множини актів. Правова система

України повинна створюватися не як сукупність розрізнених актів, а як науково обґрунтована та взаємоузгоджена система кодифікаційних актів, які повинні бути базою, основою системи законодавства країни. Кодифікація сприяє посиленню стабільності законодавства, створенню чіткої, яка базується на науковому фундаменті, системи нормативних актів, забезпечуючи оптимальну скоординованість між діючими нормами. Інтенсивний розвиток нормативного масиву створює більше можливостей для прогалин, неузгодженостей та протиріч у діючому регулюванні.

2. Запропонована така структура Банківського кодексу України:

Загальна частина. (Розділ I. Основні засади банківської діяльності. Глава 1. Основні положення. (Відносини, що регулюються банківським законодавством. Банківське законодавство України. Основи грошово-кредитної політики України. Суб'єкти та учасники банківських правовідносин. Національний банк України. Державний банк. Банк. Об'єкти банківських правовідносин). Глава 2. Банківська діяльність. Глава 3. Державне регулювання діяльності банків. Розділ II. Національний банк України. Глава 4. Правовий статус, мета та функції Національного банку. Глава 5. Особливості функціонування Національного банку України. Глава 6. Операції Національного банку України. Глава 7. Структура та органи управління Національного банку України. Розділ III. Державний банк. Глава 8. Правовий статус, мета та функції державного банку. Глава 9. Структура та органи управління державним банком. Розділ IV. Банки. Глава 10. Правовий статус, мета та функції банку. Розділ V. Відповідальність суб'єктів та учасників банківських правовідносин).

Особлива частина. (Розділ VII. Активні банківські операції. Розділ VIII. Пасивні банківські операції. Розділ IX. Розрахунки).

3. Порівняльно-правове дослідження банківських систем у країнах англосаксонської та центральноєвропейської систем права доводить, що банківська система України значною мірою є близькою до банківських систем країн центральноєвропейської системи права. Серед відмітних рис банківських систем країн центральноєвропейської системи права необхідно виокремити: історію виникнення банківських установ; особливе значення законів у системі джерел банківського права; яскраво виражену особливість переплетіння норм публічного і приватного характеру; підзаконні акти як найпоширеніше джерело банківського права; наявність локальної нормотворчості. Банківська система України є більш подібною до банківських систем Франції та Німеччини. Франція, як і Україна, є державою зі змішаною формою правління; за формою державного устрою і Україна, і Франція є унітарними державами, яким властиві єдина Конституція у країні, єдина система вищих органів державної влади, єдина система законодавства. Що стосується Німеччини, то хоча цій країні властивий федеративний устрій, однак банківська система Німеччини, подібно до української, має імперське минуле. Після поразки у Другій світовій війні країна практично заново, на нових умовах, створювала, як і Україна, свою банківську систему. Крім того, вищезазначені держави демонструють дворівневий рівень побудови банківської системи з існуванням єдиного центрального банку в країні, який здійснює свої функції незалежно від органів державної влади.

4. Банківська система є важливою складовою фінансової системи держави, тісно пов'язана з відносинами, що виникають у процесі фінансової діяльності держави, спрямованої на планомірний процес управління публічними фондами коштів. Забезпечення єдності фінансово-правових аспектів регулювання відносин із приводу акумуляції, розподілу та використання фондів коштів виключає виділення в рамках фінансового права нових галузей. Якісне оновлення фінансово-правових інститутів, які передбачають цілісне регулювання тільки в рамках галузі, дозволяє стверджувати, що фінансове право увійшло в систему права як самостійна правова галузь, яка виступає складним динамічним утворенням, що функціонує в період бурхливого розвитку. Банківська діяльність виступає предметом фінансово-правового регулювання, але при цьому не слід відкидати те, що частина банківських відносин регулюється і нормами інших галузей права. До системи ж фінансового права увійдуть норми публічного характеру, що регулюють банківську діяльність. Досліджуючи складові фінансового права, необхідно виділяти сукупність норм, що охоплюють публічне регулювання відносин, пов'язаних із рухом державних фондів коштів при здійсненні банківської діяльності.

5. Імперативний метод фінансово-правового регулювання банківської діяльності є методом, функціональним призначенням якого є забезпечення принципу публічності цих відносин, а диспозитивний метод при регулюванні відносин між комерційним банком і його клієнтурою несе на собі завжди відбиток імперативного, оскільки клієнт ніколи не може виставити своїх вимог перед кредитором-банком, крім того, що за своїм волевиявленням обирає собі банк і може відмовитися від послуг банку, якщо йому не підійдуть умови. До основних рис імперативного методу належать: формування та використання правовідносин за принципом „команда – виконання”. Суб'єкт, який приймає обов'язкові рішення (наприклад, центральний банк), не пов'язаний згодою сторони, якій вони адресовані (інші банки). Цю рису прийнято розглядати як нерівність учасників правовідносин, підпорядкованість один одному; суб'єкти правовідносин, які виконують владні, управлінські та інші функції, діють у межах наданих їм повноважень; обов'язковість виконання приписів, щодо яких погодження між сторонами не передбачено; заборона будь-яких дій, коли норми-заборони в загальному чи конкретному вигляді окреслюють межі можливої неправомірної поведінки.

6. Сформульовано загальнотеоретичні правові визначення державного управління банківською системою та державного регулювання банківською системою. Державне управління банківською системою – це організований вплив держави на розвиток банківської системи владно-правовими методами. У широкому розумінні державне управління реалізується в процесі нормотворчої та контрольної діяльності Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органів судової влади та органів місцевого самоврядування в межах переданих їм державних повноважень. Державне регулювання банківською системою це методи державного впливу Національного банку на поведінку об'єкта управління – державні та комерційні банки.

7. Сформульовано загальнотеоретичне визначення банківських операцій як сукупність взаємопов'язаних, юридично зумовлених, систематичних дій, які

здійснюються спеціальними суб'єктами (банками), наділеними особливою правоздатністю, відповідно до установчих документів і наданої Національним банком ліцензії з дотриманням установлених правил, стандартів та нормативів, об'єктом яких можуть виступати гроші, цінні папери, дорогоцінні метали та каміння тощо, і які здійснюються на підставі укладеного договору та відповідно до чинного законодавства і нормативних актів НБУ.

8. Банківський нагляд необхідно розглядати як елемент фінансово-правового статусу Національного банку і особливий вид державного управління в галузі фінансів, яке виконується Національним банком стосовно кредитних установ щодо виконання ними законодавчих приписів, при регулюванні банківської діяльності і застосуванні до них заходів впливу.

9. З метою удосконалення законодавства та усунення виявлених правових колізій пропонується:

- утворити державну службу нагляду за банківською діяльністю, закріплюючи принцип контролю за такою діяльністю з боку спеціального органу державного нагляду та з боку центрального банку. Така служба повинна підпорядковуватися вказівкам та службовому нагляду міністра фінансів. Право на призначення голови державної служби нагляду відповідно до пропозицій Президента України з урахуванням вказівок Кабінету Міністрів України надати Верховній Раді України. Отже, на верхньому рівні банківської системи повинні діяти два самостійних суб'єкта: Національний банк та державна служба нагляду за банківською діяльністю, повноваження яких з виконання завдань та функцій цього рівня, необхідно розподілити так, щоб уникнути можливості монопольного безконтрольного управління банківською системою з боку будь-якого органу;

- основну функцію Національного банку України, визначену статтею 99 Конституції України та статтею 6 Закону „Про Національний банк України”, „забезпечення стабільності грошової одиниці” замінити на „забезпечення стабільності грошової одиниці та цінової стабільності в державі”. Національний банк України відповідає не тільки за стабільність національної валюти, а й за стабільність споживчих цін;

- Національний банк України є основним органом валютного контролю, завданням якого виступає забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій. Валютний контроль – це одна з функцій державного управління, тому він сприяє виявленню порушень приписів держави у валютних відносинах. Валютний контроль являє собою сукупність державних заходів, скерованих на дотримання державних інтересів у валютних правовідносинах. Оскільки держава може забезпечити дотримання умов і порядку проведення валютних операцій головним чином шляхом проведення контролю і притягнення за порушення своїх приписів порушників, то закони про валютне регулювання повинні поєднуватися із законами про валютний контроль. Робиться висновок, що на законодавчому рівні необхідно прийняти акт про валютне регулювання і валютний контроль.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Фінансово-правові питання формування центральних та державних банків в Україні, країнах центральноєвропейської та англосаксонської систем права: Монографія. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – 280 с.

Рецензії на монографію:

Орлюк О.П. Цікаве нове наукове дослідження / Київський міжнародний університет. – К.: ЮНЕСКО СОЦІО, 2007. Ч. 2 // Наше право. – 2007. – № 4. – С. 112-113.

Бисага Ю.М., Сідак М.В. Актуальне дослідження в порівняльно-правовому плані / УжНУ. – Ужгород, 2008 // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – Вип. 9. – Ужгород, 2008. – С. 256-258.

Статті в журналах і збірниках наукових праць, перелік яких затверджено ВАК України

1. Латковська Т.А. Юридичне поняття банку як суб'єкта права // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 200: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 59-63.

2. Латковська Т.А. Поняття та структура банківської системи // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 253: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 95-98.

3. Латковська Т.А. Проблема інституційності банківського права // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 27. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 419-424.

4. Латковська Т.А. Джерела банківського права: методологічні підходи до визначення // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 28. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 458-460.

5. Латковська Т.А. Закони в системі джерел банківського права // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 98-100.

6. Латковська Т.А. Національний банк України – особливий центральний орган державного управління // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 9. – С. 21-24.

7. Латковська Т.А. Рішення Конституційного Суду – джерела банківського права? // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 1. – С. 70-73.

8. Латковська Т.А. Законодавча протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 33. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С. 438-443.

9. Латковська Т.А. Актуальні питання розвитку банківської системи України на сучасному етапі // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Зб. наук. пр. – Вип. 7. – Чернівці, 2006. – С. 84-89.

10. Латковська Т.А. Історія виникнення та розвитку Банку Англії // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 29 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юрид. літ., 2006. – С. 161-166.

11. Латковська Т.А. Історія виникнення та розвитку Німецького Федерального банку // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1. – С. 87-92.
12. Латковська Т.А. Правові підстави банківської системи США // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Вип. 30 / Головн. ред. С.В. Ківалов. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С. 304-312.
13. Латковська Т.А. Щодо визначення понять „банківська операція”, „банківська угода” та „банківська послуга” // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – Вип. 7. – Ужгород, 2007. – С. 265-269.
14. Латковська Т.А. Правовий режим виникнення та розвитку Ощадних банків (на прикладі довірчо-ощадних банків Великої Британії та ощадних кас Німеччини) // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 2. – С. 79-83.
15. Латковська Т.А. Правові основи організації ощадних установ у Франції // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 36. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 384-389.
16. Латковська Т.А. Правові підстави структури елементів банківської системи та їх взаємозв'язок // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 33 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С. 304-312.
17. Латковська Т.А. Конституційно-правовий статус центрального банку України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Вип. 8. – Ужгород, 2007. – С. 351-353.
18. Латковська Т.А. Правовий статус Ощадного банку в Україні // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 34 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С. 220-228.
19. Латковська Т.А. Правові особливості участі центрального банку в бюджетних відносинах // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 36 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 423-429.
20. Латковська Т.А. Податково-правовий статус Національного банку України // Наше право. – 2007. – № 3. – С. 118-122.
21. Латковська Т.А. Мета та функції правових актів Національного банку України // Наше право. – 2007. – № 4. – С. 85-88.
22. Латковська Т.А. Постанови Верховної Ради України в системі джерел банківського права // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – № 6. – С. 265-273.
23. Латковська Т.А. Правовий статус Укресімбанку як державного банку України // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 9. – С. 30-33.
24. Латковська Т.А. Міжнародні правові акти в системі джерел банківського права // Юридична Україна. – 2007. – № 11. – С. 35-38.
25. Латковська Т.А. Правотворчість у системі функцій Національного банку України // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4. – С. 113-118.
26. Латковська Т.А. Правові основи діяльності Центрального банку Франції // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 12. – С. 18-23.
27. Латковська Т.А. Укази Президента України в системі джерел банківського права // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Голов. ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2007. – Вип. 31. – С. 189-197.

28. Латковська Т.А. Проблеми гармонізації банківського законодавства України з Європейським законодавством // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 38 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; Відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юрид. л-ра, 2008. – С. 249-254.

Матеріали конференцій, статті у наукових журналах

1. Латковська Т.А. Конституція України як основне джерело банківського права // Науковий потенціал світу – 2004”: Матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 1 – 15 листопада 2004 р. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Т. 50. – Право. – С. 58-61.

2. Латковська Т.А. Правові основи реалізації основної функції центрального банку держави // Сучасний соціокультурний простір – 2004”: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 20 – 25 грудня 2004 р. – Київ, 2004. – Ч. 2. – С. 66-70.

3. Латковська Т.А. Банковское право – комплексный институт или отрасль права? // Развитие финансового права в условиях рынка в XXI веке: Матер. науч.-практ. конф. Моск. госуд. юрид. академия, 23 – 24 сентября 2004 г. // Банковское право. – 2005. – № 2. – С. 48-50.

4. Латковська Т.А. Теоретико-методологічні аспекти поняття та структури банківської системи України // Сучасні тенденції в розвитку банківської системи: Матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 7 – 8 грудня 2004 р. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Том 1. – С.136-137.

5. Латковська Т.А. Юридична категорія „банківська діяльність” // Наука і освіта – 2005”: Матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 7 – 21 лютого 2005 р. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т. 45. – Право. – С. 65-68.

6. Латковська Т.А. Принципи взаємодії Національного банку України з органами державної влади // Запорізькі правові читання: Міжнар. наук.-практ. конф. Запорізьк. націон. ун-т, 30 червня – 2 липня 2005 р. // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. ст. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізьк. націон. ун-т, 2005. – № 2. – С. 76-78.

7. Латковська Т.А. Національний банк як орган банківського регулювання та нагляду // Динаміка наукових досліджень – 2005”: Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 20 – 30 червня 2005 р. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т. 44. – Право. – С. 37-40.

8. Латковська Т.А. Місце банківської системи у фінансовій системі держави // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Вип. 223: У 3т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. –Т. 1. – С. 99-105.

9. Латковська Т.А. Публічне та приватне у банківському праві // Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії: Міжнар. наук.-практ. конф. Одеська національна юридична академія, 3 вересня 2006 р. / Відп. ред. Ю.М. Оборотов, Г.І. Чанишева. – О.: Фенікс, 2006. – С. 84-85.

10. Латковская Т.А. Банковская система как институт финансовой системы // Изменяющаяся правовая система России в условиях современного социально-экономического развития: Матер. междунар. науч.-практ. конф. профессор.-

препод. состава. Ростовский государственный университет „РИНХ”, 3 – 5 октября 2006 г. – Ростов-н/Д, 2006. – С.133-135.

11. Латковська Т.А. Правові ознаки, що відрізняють центральний банк від комерційного банку // Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. „Другі Прибузькі юридичні читання”. Миколаївський навчальний центр Одеської національної юридичної академії, 24 – 25 листопада 2006 р. / За ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. – Миколаїв, 2006. – С.106-108.

12. Латковская Т.А. Теоретико-методологические проблемы законодательного определения „банк” // Законодательная дефиниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы: Матер. Междунар. „круглого стола”. Черновцы, 21 – 23 сентября 2006 г. / Под ред. докт. юрид. наук., проф., засл. деятеля науки РФ В.М. Баранова. – Нижний Новгород: Нижегород. исследоват. науч.-приклад. центр „Юридическая техника”, 2007. – С. 1036-1046.

13. Латковська Т.А. Правові основи державного регулювання банківської діяльності // Научная индустрия европейского континента – 2006”: Матер. I Междунар. науч.-практ. конф. Днепропетровск, 1 – 15 декабря 2006 г. – Т. 3. – Днепропетровск: Наука и образование, 2006. – С. 59-60.

14. Латковська Т.А. До питання про юридичне визначення поняття „банківські операції” // Образование и наука без границ – 2006”: Матер. II Междунар. науч.-практ. конф. Днепропетровск, 18 – 28 декабря 2006 г. – Т. 1. – Днепропетровск: Наука и образование, 2006. – С. 67-69.

15. Латковська Т.А. Місце Національного банку України в системі органів державної влади // Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики: Зб. матер. наук.-практ. конф. Київ, 22 грудня 2006 р. / Ред. кол.: О.М. Джужа, В.М. Дзюба, С.Г. Стеценко та ін. – К.: Київ. нац. ун-т внутрішн. спр., 2006. – С. 189-192.

16. Латковська Т.А. Взаємодія норм публічного та приватного характеру при функціонуванні банківської системи // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. XIII регіон. наук.-практ. конф. Львів. націон. ун-т ім. Івана Франка, 8 – 9 лютого 2007 р. – Львів, 2007. – С. 219-221.

17. Латковська Т.А. Проблемні аспекти правового регулювання національних грошово-кредитних інститутів // Україна в євроінтеграційних процесах: проблеми і перспективи: Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. академіка Юрія Бугая, 18 травня 2007 р. – Київ, 2007. – 96-96.

18. Латковская Т.А. Особенности налогово-правового статуса Национального банка Украины // Современные проблемы теории налогового права (The Modern Problems of Tax Law Theory) : Матер. междунар. науч. конф. Воронеж. госуд. ун-т, 4 – 6 сентября 2007 г. / Под ред. М.В. Карасевой. – Воронеж: Изд-во Воронеж. госуд. ун-та, 2007. – С. 198-203.

19. Латковская Т.А. Правовые механизмы реализации денежно-кредитной политики как составляющей финансовой политики государства // Правовая политика Российской Федерации в условиях современного социально-экономического развития: Матер. II Междунар. науч.-практ. конф. Ростов. госуд. ун-т, 12 – 13 октября 2007 г. – Ростов-н/Дону, 2007. – С. 151-153.

20. Латковська Т.А. Проблемні питання структурних елементів банківської системи // Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права: Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Наук.-дослідн. ін-т фінанси. права. Ірпінь, 23 – 24 листопада 2007 р. – К.: ПП „Укртехнопрінт”, 2007. – С. 361-363.

АНОТАЦІЯ

Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

У дисертації на основі порівняльно-правового аналізу здійснено комплексне дослідження фінансово-правового регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах. Доведено, що банківська система є важливою ланкою фінансової системи. Визначено сферу фінансово-правового регулювання відносин, що складаються в процесі формування та функціонування установ банківської системи. Досліджено правовий режим виникнення та розвитку інституту центрального емісійного банку та його місце в системі органів державної влади. Розкрито правовий статус Національного банку України як центрального органу державного управління з особливими повноваженнями. Досліджено правовий режим державних банків України. Розкрито фінансово-правові засади діяльності установ банківської системи при кредитуванні і розрахунках та проведенні касових операцій та вплив методу фінансово-правового регулювання як превалюючого в галузі відносин, які виникають із діяльності органів держави при управлінні організаціями банківської системи та при регулюванні Національним банком України відносин комерційних банків із своїми клієнтами. Запропоновано низку заходів щодо покращання банківського законодавства України та наближення його норм до міжнародних стандартів.

Ключові слова: банківська система, банк, банківська діяльність, центральний банк, державний банк, державне управління банківською системою, державне регулювання банківською системою, банківське законодавство.

АННОТАЦИЯ

Латковская Т.А. Финансово-правовое регулирование организации и функционирования банковской системы в Украине и зарубежных странах: сравнительно-правовой анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

В диссертации на основе сравнительно-правового анализа осуществлено комплексное исследование финансово-правового регулирования организации и

функционирования банковской системы в Украине, а также в государствах с центральноевропейской и англосаксонской системой права. Обосновано, что банковская система в любом государстве является важной составляющей финансовой системы и определена ее роль в выполнении функций финансовой системы. В работе исследуется структура элементов банковской системы и связей между этими отдельными элементами. Определена сфера финансово-правового регулирования отношений, которые складываются в процессе формирования и функционирования элементов банковской системы. Предлагается авторское определение понятия банковской системы, понятия банка как главного элемента банковской системы, понятия и особенностей банковской деятельности, а также понятия банковской операции, банковской сделки и банковской услуги.

Исследованы правовой режим возникновения и развития института центрального эмиссионного банка и место центрального банка в системе органов государственной власти. Выделены основные функции центрального банка, которые на протяжении всего времени существования такого института банковской системы изменяются и усложняются, создавая объективные предпосылки для выполнения функции регулирования всей денежно-кредитной системы государства. Обоснованы особенности финансово-правового статуса центрального банка, которые раскрывают его правовое положение в финансовых правоотношениях с его участием. Раскрыт правовой статус Национального банка Украины как центрального органа государственного управления с особыми полномочиями.

Исследован правовой режим государственных банков Украины, возникновение и развитие сберегательных учреждений Западной и Восточной Украины и правовые основы деятельности сберегательных учреждений советского периода с использованием архивных источников в прошлом Галичины и Буковины, исследовано развитие сберегательного дела в Украине. Сформулированы отличительные особенности государственных банковских и коммерческих учреждений.

Раскрыты финансово-правовые принципы деятельности учреждений банковской системы при кредитовании и расчетах, а также проведении кассовых операций и влияние метода финансово-правового регулирования как преобладающего метода в сфере отношений, которые возникают из деятельности органов государства при управлении организациями банковской системы и при регулировании Национальным банком Украины отношений коммерческих банков со своими клиентами.

Особое внимание уделено выявлению особенности двойственного правового статуса Национального банка Украины и сравнению со статусом центральных банков государств англосаксонской и центральноевропейской систем права. Украина ищет пути для установления и укрепления экономических и политических связей с Европейским Союзом. Одним из основных условий сближения Украины с Европейским Союзом может быть адаптация национального законодательства (и в первую очередь финансового и банковского) к европейскому через гармонизацию законодательства Украины с европейским законодательством. Для этого необходимо исследовать банковское законодательство стран ЕС и усовершенствовать национальное в соответствии с

требованиями участия в гармонизации. С этой целью предложен ряд направлений относительно улучшения банковского законодательства как правового инструмента формирования и функционирования банковской системы Украины и приближения его норм к международным стандартам.

Ключевые слова: банковская система, банк, банковская деятельность, центральный банк, государственный банк, государственное управление банковской системой, государственное регулирование банковской системой, банковское законодательство.

SUMMARY

Latkovska T.A. Financial and legal regulation of the organization and functioning of the banking system in Ukraine and foreign countries: comparative legal analysis. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of Doctor in Law, speciality 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2008.

The dissertation deals with complex research of financial and legal regulation of the organization and functioning of the banking system in Ukraine and foreign countries. It has been proved that the banking system in each country is an important chain in the financial system. The sphere of the regulation of financial and legal relations which are in the process of formation and functioning of the banking system establishments has been defined. The legal regime of the arising and development of the institution of the central emission bank and the role of the central in the system of government bodies of power has been investigated. The legal status of the National Bank of Ukraine as a central body of state management with special authorities has been revealed. The legal status of the state banks of Ukraine have been researched. The paper reveals the financial and legal foundations of banks in the process of crediting and payments as well as cash operations and the influence of the method of the financial and legal regulation as a prevailing method in terms of the relationship under the activity of state bodies while governing the organizations of the banking system and under the regulation by National Bank of Ukraine of the relations of commercial banks with their customers. Dozens of measures have been offered to improve the banking legislature of Ukraine as well as its matching with international standards.

Key words: banking system, bank, banking activity, central bank, state bank, state management of banking system, state regulation of banking system, banking legislature.